

Μνήμων

Τόμ. 4 (1974)

Τ Ο Μ Ο Σ Τ Ε Τ Α Ρ Τ Ο Σ

ΜΝΗΜΩΝ

ΧΡΗΣΤΟΣ Κ. ΛΟΥΚΟΣ: 'Ο Κυβερνήτης 'Ιω. Καποδίστριας και οί Μαυρομαχαλαίτοι • ΕΛΕΝΗ ΓΑΡΑΙΚΑ - ΚΑΤΣΙΔΑΛΑΚΗ: Μιά προσπάθεια γιά τήν ἄρση του Βουλγαρικοῦ σχίσματος (Νοέμβριος 1912) • ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΣ: Μαμελοῦκοι 'Ελληνικῆς καταγωγῆς (οί ἀδελφοί Γαῖτα) • ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΓΑΡΑΙΚΑ: Παράγοντες τῆς ἐμπορικῆς ναυτιλίας γύρω στό 1875 • ΘΑΝΟΣ ΒΕΡΕΜΗΣ: Τό ἐπιμαχο θέμα τῆς ἐπετηρίδος τοῦ στρατοῦ τοῦ 1927 • ΒΓΕΝΑ Α. ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥ: 'Η δίκη τοῦ Θεόκλητου Φαρμακίδη (1829 - 1830) • Βιβλιογραφία 'Ιστορίας τοῦ Νέου 'Ελληνισμοῦ (1973).

Α Θ Η Ν Α 1 9 7 4

ΤΟ ΕΠΙΜΑΧΟ ΘΕΜΑ ΤΗΣ ΕΠΕΤΗΡΙΔΟΣ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ ΤΟΥ 1927

ΘΑΝΟΣ ΒΕΡΕΜΗΣ

doi: [10.12681/mnimon.185](https://doi.org/10.12681/mnimon.185)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΒΕΡΕΜΗΣ Θ. (1974). ΤΟ ΕΠΙΜΑΧΟ ΘΕΜΑ ΤΗΣ ΕΠΕΤΗΡΙΔΟΣ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ ΤΟΥ 1927. *Μνήμων*, 4, 161-171.
<https://doi.org/10.12681/mnimon.185>

ΤΟ ΕΠΙΜΑΧΟ ΘΕΜΑ ΤΗΣ ΕΠΕΤΗΡΙΔΟΣ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ ΤΟΥ 1927

Οί έπεμβάσεις του έλληνικού στρατού στην πολιτική ζωή της χώρας εγκαινιάζονται το 1843, αποκτούν όμως μεγάλη συχνότητα μόνο μετά το κίνημα του 1909 και κυρίως μετά τους πολέμους του 1912-1913. Οί στρατιωτικές έπεμβάσεις μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους, παρουσιάζουν και ένα πρόσθετο χαρακτηριστικό: την προώθηση και την διασφάλιση των επαγγελματικών συμφερόντων των αξιωματικών.

Η ραγδαία αύξηση του αριθμού των επιστρατευμένων από το 1912 ως το 1922 εξ αιτίας των πολεμικών αναγκών της χώρας, είχε άμεσες επιπτώσεις στο σώμα των αξιωματικών. Ο τριπλασιασμός των μαχίμων αξιωματικών από το 1902 ως το 1922¹ άλλαξε τόσο την κοινωνική τους προέλευση όσο και την επαγγελματική τους προετοιμασία. Ός το 1909 το 1/3 περίπου, που ήσαν άποφοίτοι της Σχολής Ευελπίδων², προέρχονταν από ευκατάστατες οικογένειες και ήσαν συνήθως απαλλαγμένοι από άμεσα οικονομικά προβλήματα. Οί υπόλοιποι είχαν χαμηλότερη κοινωνική προέλευση, και ανήκαν σε δύο κατηγορίες: 1) τους άποφοίτους της Σχολής Ύπαξιωματικών, που ιδρύθηκε το 1882 και επέτρεπε σε ύπαξιωματικούς να γίνονται αξιωματικοί του πεζικού και του ίππικού, και 2) τους «ευεργετικούς», πρώην μόνιμους ύπαξιωματικούς όσους είχαν προαχθή καταδιώκοντας τους ληστές που λυμαίνονταν την ύπαιθρο.

Η μεγάλη ζήτηση αξιωματικών για το στρατό των Βαλκανικών Πολέμων άλλαξε ριζικά την όργάνωση και τις επιδιώξεις της Σχολής Ευελπίδων. Από το 1913, τα χρόνια της φοιτήσεως από 5 έγιναν 3 και ή γαλλική άκαδημία Saint - Cyr, που προετοιμάζε μεγάλο αριθμό αξιωματικών κυρίως για το πεζικό, έγινε το νέο πρότυπο της Σχολής. Μόνο το 1916 άποφοίτησαν 270 άνθυπολοχαγοί, δηλαδή όσοι περίπου είχαν άποφοιτήσει κατά τα 50 πρώτα χρόνια της Σχολής Ευελπίδων³. Τόσο ό περιορι-

1. Έπετηρίς του Στρατού, 1902, 1904, 1909, 1919, 1922.

2. Από το 1885 ή Σχ. Ευελπίδων, άκολουθώντας το πρότυπο της Γαλλικής École Polytechnique, προετοιμάζε αξιωματικούς για το μηχανικό και το πυροβολικό.

Ε. Στασινόπουλος, Η ιστορία της Σχολής Ευελπίδων, Άθήναι 1954, σ. 131.

3. Στασινόπουλος, έ. ά., σ. 131, 150.

σμένος αριθμός τών εισαγομένων όσο και τὰ ὑψηλὰ δίδακτρα, ποὺ καταργήθηκαν τὸ 1917, διατηροῦσαν στὴ Σχολὴ μιὰ προνομιούχο τάξη ποὺ προσπαθοῦσε μὲ ἀρκετὴ θέρμη νὰ μιμηθῇ τὴν ἐπαγγελματικὴ συνείδηση καὶ συμπεριφορὰ τών εὐρωπαϊκῶν τῆς προτύπων. Οἱ μεταρρυθμίσεις τοῦ 1913-1917 ἄνοιξαν τὶς πόρτες τῆς Σχολῆς Εὐελπίδων καὶ σὲ ἄλλες κοινωνικὲς τάξεις, οἱ ἀπόφοιτοὶ τῆς ὁμοῦ διατήρησαν τὴν ἡγετικὴ τους θέση στὸ στρατό⁴.

Ἡ σημαντικὴ ἀλλαγὴ στὴ νοοτροπία τών ἀξιοματικῶν δὲν ὀφείλεται τόσο στὶς μεταρρυθμίσεις τῆς Σχολῆς Εὐελπίδων, ὅσο στὴν παρουσία μιᾶς ἐλάχιστα «στρατικοποιημένης» * κατηγορίας ἀξιοματικῶν. Οἱ ἀνάγκες τών Βαλκανικῶν Πολέμων καθιέρωσαν μιὰ νέα κατηγορία καὶ συγχρόνως ἓνα νέο τύπο ἀξιοματικῶν : τοὺς «μονιμοποιηθέντες ἐφέδρους». Οἱ κληρωτοί, ποὺ ὕστερα ἀπὸ ἐκπαίδευση λίγων μηνῶν γίνονταν δόκιμοι καὶ ἔπειτα ἀνθυπολοχαγοί, εἶχαν τὸ δικαίωμα νὰ μονιμοποιηθοῦν στὸ τέλος τῆς θητείας τους. Ἡ κατηγορία αὐτὴ ἔλαβε τέτοιες ἀριθμητικὲς διαστάσεις ὥστε ἀποτελοῦσε τὸ 1922 σχεδὸν τὰ 3/4 τοῦ σώματος⁵.

Οἱ «μονιμοποιηθέντες ἐφεδρῶν», ποὺ συχνὰ θεωροῦσαν τὴ ὄψιμη μονιμοποίησή τους στὸ στρατὸ σὰν τρόπο βιοπορισμοῦ, δὲν ἦσαν μόνον οἰκονομικὰ ἐξαρτημένοι ἀπὸ τὸ ἐπάγγελμά τους, ἀλλὰ ἀποτελοῦσαν καὶ κατηγορία μὲ τὰ λιγότερα ἐχέγγυα μονιμότητας. Σὲ καιρὸ εἰρήνης οἱ «μονιμοποιηθέντες» ἦσαν οἱ πρῶτοι ποὺ ἀποστρατεύονταν ἢ ἔμεναν στάσιμοι στὶς προαγωγές. Δὲν ἦταν περιεργό λοιπὸν ὅτι οἱ ἀξιοματικοὶ αὐτοί, ποὺ κατέχονταν ἀπὸ μόνιμο ἐπαγγελματικὸ ἄγχος, ἦσαν ἐπιρρεπεῖς σὲ ριζοσπαστικὲς ἐνέργειες, τακτικοὶ συνεργάτες τών κινημάτων καὶ πρόθυμοι «πελάτες» (clients) στρατιωτικῶν «προστατῶν» (patrons), ὅπως ὁ Πάγκαλος, ὁ Κονδύλης, ὁ Πλαστήρας, ὁ Ὀθωναῖος κ. ἄ. Ἡ τάση τών «μονιμοποιηθέντων» νὰ καταφεύγουν στὴν προστασία τών ἰσχυρῶν τῆς πολιτικῆς καὶ τοῦ στρατοῦ, ἐνίσχυσε τὸ φαινόμενο τῆς «προστασίας» (patronage) μέσα στὸ στράτευμα, καὶ συνεπῶς τὰ ρουσφέτια, τὴν ἀπειθαρχία καὶ τὰ κινήματα⁶.

Κατὰ τὴν περίοδο τοῦ μεγάλου διχασμοῦ (1915 - 1920) πολιτικοὶ καὶ βασιλεῖς χρησιμοποίησαν συχνὰ τὸν στρατὸ γιὰ νὰ προωθήσουν τὶς ἐπι-

4. Ἐπετηρὶς τοῦ Στρατοῦ 1930. Ἡ μεγάλη πλειοψηφία τών στρατηγῶν τῆς περιόδου 1923 - 1935 ἦσαν ἀπόφοιτοὶ τῆς Σχολῆς Εὐελπίδων.

* Μὲ τὴν ἐπαγγελματικὴ συνείδηση στρατιωτικῶν.

5. Ἐπετηρὶς 1925. Οἱ ἀπόφοιτοὶ τῆς Σχολῆς Εὐελπίδων παρά τὴν μεγάλη τους αὐξηση, μαζί μὲ τὸν μικρὸ ἀριθμὸ τών ἀποφοιτῶν τῆς Σχολῆς Ὑπαξιωματικῶν, μόλις ἐφθάναν τὸ 1925 τὸ 1/4 τοῦ συνόλου τών ἀξιοματικῶν.

6. T. M. Veremis, *The Greek Army in politics 1922-1935*, D. Phil Thesis, Trinity College Oxford 1974, σσ. 331 - 360.

διώξεις τους, ὥσπου ὁ μαθητευόμενος μάγος χειραφετήθηκε καὶ θέλησε νὰ παίξῃ ρόλο πρωταγωνιστῆ στὶς πολιτικὲς διαμάχες, ἀντὶ ὄργανου. Παρ' ὄλο πὺ οἱ στρατιωτικὲς ἐπεμβάσεις εἶναι δυνατὸν νὰ χωρισθοῦν συμβατικά σὲ αὐτὲς πὺ εἶχαν εὐρύτερους ἔθνικοὺς ἢ πολιτικοὺς στόχους (1916, 1922, 1923, 1935) καὶ σὲ ἐκεῖνες πὺ εἶχαν σὰν κίνητρα προσωπικὲς φιλοδοξίες (ὄλα τὰ κινήματα καὶ οἱ συνωμοσίαι ἀπὸ τὸ 1923 ὡς τὸ 1927), ἀκόμα καὶ στὶς ἐπεμβάσεις μὲ τοὺς εὐρύτερους στόχους ἢ μέριμνα τῶν ἀξιοματικῶν γιὰ τὴν προαγωγή ἢ τὴν προστασία τῶν ἐπαγγελματικῶν τους συμφερόντων ἦταν ἀναμφισβήτητα σημαντικὸς παράγων. Ἐτσι ἡ ἐπανάσταση τῆς «Ἐθνικῆς Ἀμύνης» τοῦ 1916 στὴ Θεσσαλονίκη συγκέντρωσε κυρίως ἀξιοματικοὺς πὺ λόγῳ βαθμοῦ ἢ προελεύσεως εἶχαν νὰ χάσουν λιγότερο ἀπὸ μιὰ πιθανὴ ἀποτυχία. Οἱ ἐξασφαλισμένοι ἀξιοματικοὶ μὲ δυσκολία διακινδύνευαν τὴν καριέρα τους γιὰ ἓνα ἀβέβαιο ἐγγεῖρημα. Χαρακτηριστικὸ εἶναι ὅτι ἀπὸ τοὺς 21 ἀξιοματικοὺς πὺ εἶχαν ἀποτελέσει τὸ 1909 τὸν πυρῆνα τοῦ «Στρατιωτικοῦ Συνδέσμου» (ὄλοι κατώτεροι σὲ βαθμὸ τότε), μόνον 6 συνεργάστηκαν μὲ τὴν «Ἄμυνα» τοῦ 1916⁷. Ἡ ἀπόσταση πὺ τοὺς χωρίζε ἀπὸ τὸν ἐπαναστατικὸ τους ρόλο τοῦ 1909 ἦταν ἡ ἀπόσταση πὺ χωρίζει τὸν βαθμὸ τοῦ ὑπολοχαγοῦ ἀπὸ τὸν βαθμὸ τοῦ ἀντισυνταγματάρχη. Ἀπὸ τοὺς νέους ἀξιοματικοὺς πὺ προσχώρησαν στὴν «Ἄμυνα» οἱ περισσότεροι ἦσαν «μονιμοποιηθέντες ἔφεδροι».

Ὁ διχασμὸς εἶχε ὀλέθριες ἐπιπτώσεις στὸ στρατό. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν διάσπαση τῆς ἱεραρχίας πὺ προκάλεσε ἡ σύγκρουση μεταξὺ ἑτεροδόξων ἀξιοματικῶν, δημιουργήθηκε καὶ μιὰ μόνιμη ἀνωμαλία στὴν στρατιωτικὴ Ἐπετηρίδα. Ἡ ἐπανάσταση τοῦ 1916 ἔγινε ἡ ἀφετηρία μιᾶς διαδικασίας ἀποτάξεως ἀντιβενιζελικῶν ἀξιοματικῶν (1917 - 1920), ἐπαναφορᾶς των (1920), νέας ἀποτάξεως (1923) καὶ ἐπαναφορᾶς (1927). Ἡ κάθε ἀπόταξη ἐπέτρεπε σὲ ὀμάδες εὐνοουμένων ἀξιοματικῶν νὰ καταλαμβάνουν τὶς θέσεις καὶ τοὺς βαθμοὺς τῶν ἀποταχθέντων, ἐνῶ ἡ κάθε ἐπαναφορὰ πὺ δὲν συνοδεύεταν ἀπὸ παράλληλη ἀπόταξη, εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα νὰ συγκεντρώνωνται ὑπεράριθμοι ἀξιοματικοὶ στοὺς ἀνώτερους βαθμοὺς καὶ νὰ καθυστεροῦν γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ οἱ προαγωγὲς τῶν κατωτέρων. Ἐνῶ λοιπὸν μεταξὺ τοῦ 1909 καὶ τοῦ 1915 ἐπιλοχίες ὅπως ὁ Πλάστηρας εἶχαν προαχθῆ σὲ λοχαγοὺς, καὶ ὑπολοχαγοὶ ὅπως ὁ Πάγκαλος σὲ συνταγματάρχες, οἱ ἀνθυπολοχαγοὶ τοῦ 1922 (Βενιζελικοὶ καὶ μὴ) βρισκόνταν ἀκόμη στὸ βαθμὸ τοῦ ὑπολοχαγοῦ δέκα χρόνια ἀργότερα⁸. Ἡ Ἐπετηρίδα

7. Θ. Πάγκαλος, Τὰ ἀπομνημονεύματά μου 1897-1947, τόμος Α', Ἀθῆναι 1950, σσ. 47, 57-63. Πληροφορίες γιὰ τοὺς ἀξιοματικοὺς τῆς Ἐθνικῆς Ἀμύνης ἔλαβα ἀπὸ τοὺς στρατηγοὺς Ἀθανάσιο Τούντα, Λεωνίδα Σπαῆ, Χριστόδουλο Τσιγάντε καὶ τὸν πτέρωχο Σπύρο Παπασπύρο.

8. Γιὰ τὸ πρόβλημα τῆς στασιμότητος τῶν ἀνθυπολοχαγῶν τοῦ 1922 ἔλαβα πληροφορίες ἀπὸ δύο ἀποφοίτους τῆς τάξεως τοῦ 1922 τῆς Σχολῆς Ἐδελπίδων, τὸν Μάρκο Κλαδάκη καὶ τὸν Νικόλαο Σκαναβῆ.

του Στρατού όπου καθοριζόταν ή σειρά προαγωγής των αξιωματικών με βάση την αρχαιότητα, αλλά και κριτήρια ευνοίας, έγινε ένα από τα πιο επίμαχα θέματα της περιόδου 1922 - 1935.

Η πτώση της δικτατορίας του Παγκάλου και οι εκλογές της 7 Νοεμβρίου 1926, που είχαν σαν αποτέλεσμα τον σχηματισμό «Οικουμενικής» κυβερνήσεως με τη συνεργασία όλων σχεδόν των κομμάτων, έδωσαν στους Έλληνες πολιτικούς μια μοναδική ευκαιρία να περιορίσουν τον στρατό στους στρατώνες. Ο κόσμος κουρασμένος από τις αλλεπάλληλες στρατιωτικές επεμβάσεις και την δικτατορία στρεφόταν και πάλι με εμπιστοσύνη στους πολιτικούς, παραμερίζοντας για λίγο τις αντιθέσεις που είχε προκαλέσει ο διχασμός.

Ωστόσο η επιθυμία των κομμάτων να συνεργαστούν δοκιμάστηκε από το πρόβλημα ακριβώς που είχε γίνει ή αφορμή του συνασπισμού τους. Οι ίδιοι οι πολιτικοί δεν μπόρεσαν να ξεπεράσουν μια δική τους συνήθεια, να θεωρούν δηλαδή τον στρατό μέσο προώθησης πολιτικών συμφερόντων. Έπειδή ή στρατιωτική ήγεσία βρισκόταν το 1926 υπό τον έλεγχο των δημοκρατικών * ή των Βενιζελικών αξιωματικών, οι αντιβενιζελικοί πολιτικοί πίστευαν ότι ο μόνος τρόπος για να εδραιώσουν τη θέση τους ήταν ή κατάργηση του μονοπωλίου αυτού της εξουσίας. Έτσι το Λαϊκό Κόμμα που απέβλεπε σε μια εξισορρόπηση των πολιτικών δυνάμεων μέσα στο στράτευμα, έθεσε σαν βασικό όρο για την πολιτική σύμπραξη με τους Φιλελεύθερους την επαναφορά των αντιβενιζελικών αποτάκτων του κινήματος του 1923.

Στις 15 Δεκεμβρίου 1926 ο Υπουργός Στρατιωτικών της Οικουμενικής Κυβερνήσεως, στρατηγός Αλέξανδρος Μαζαράκης, παρουσίασε στη Βουλή νομοσχέδιο που θα ήταν καθοριστικό για το μέλλον 2.836 αποτάκτων αξιωματικών της περιόδου 1917- 1923. Η ένταση που προκλήθηκε από την συζήτηση του νομοσχεδίου ήταν ένδεικτική της σημασίας που απέδιδαν τα κόμματα στο θέμα των αποτάκτων⁹. Οι Λαϊκοί βουλευτές υποστήριζαν ότι αφού οι περισσότεροι από τους αξιωματικούς αυτούς είχαν αποταχθῆ ομαδικά (κυρίως λόγω του κινήματος του 1923), έπρεπε να επιστρέψουν όλοι στο στράτευμα και να επανακριθοῦν μαζί με τους «έν ενεργεία» συναδέλφους τους, βάσει της αξίας και όχι των πολιτικών τους πεποιθήσεων¹⁰. Οι Φιλελεύθεροι αντίθετα, επέμεναν ότι ο σκοπός οποιασδήποτε αποφά-

* «Δημοκρατικοί» ήταν οι αξιωματικοί που υποστήριζαν την αβασίλευτη δημοκρατία και βοήθησαν να εγκαθιδρυθῆ το 1924. Όταν οι περισσότεροι οπαδοί του Βενιζελισμού ταυτίστηκαν με την αντιμοναρχική θέση, ο όρος «Βενιζελικοί» έγινε συνώνυμος του «δημοκρατικοί».

9. Έφημερίς των συζητήσεων της Βουλῆς, 7 - 14 Δεκεμβρίου 1926, σ. 91.

10. Αὐτόθι σ. 136.

σεως θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἡ ἀποφυγὴ μελλοντικῶν ἀνωμαλιῶν ποὺ θὰ προέρχονταν ἀπὸ ἀξιοματικούς μὲ πολιτικὰ ἐνδιαφέροντα. Συνεπῶς ὁ βαθμὸς ἀναμίξεως τῶν ἀποτάκτων στὰ κινήματα ἔπρεπε νὰ ἀποτελῇ τὸ βασικὸ κριτήριον γιὰ τὸ ἂν θὰ ἐπέστρεφαν στὸ στρατὸ ἢ ὄχι. Τὸ ἐπιχείρημα ὅμως αὐτὸ ἄφηνε ἐκτεθειμένη σὲ εὐκόλες ἐπικρίσεις μία μερίδα («ἐν ἐνεργείᾳ» Βενιζελικῶν ἀξιοματικῶν ποὺ εἶχαν λάβει μέρος σὲ κινήματα τῆς περιόδου 1925 - 26 χωρὶς νὰ ἔχουν τιμωρηθῆ¹¹. Ἐποὶ λοιπὸν ἡ ἐπανακρίση μὲ βάση τὸ πολιτικὸ κριτήριον δὲν ἐπεκτεινόταν στοὺς («ἐν ἐνεργείᾳ» ἀξιοματικούς, ἢ μέριμνα τῶν Φιλελευθέρων γιὰ τὴν ἀπομάκρυνση τοῦ στρατοῦ ἀπὸ τὴν πολιτικὴ, ἔδινε τὴν ἐντύπωση ὅτι στρεφόταν ἀποκλειστικὰ ἐναντίον τῶν ὀπαδῶν τῆς ἀντιβενιζελικῆς παρατάξεως. Τὸ Λαϊκὸ κόμμα, διαβλέποντας στὴ στάση τῶν Φιλελευθέρων μιὰ προσπάθεια νὰ διατηρηθῆ ἡ ὑπεροχὴ τῶν Βενιζελικῶν στὸ στρατό, ἀπέδωσε μεγάλη σημασία στὴν ἐπαναφορὰ τῶν ἀποτάκτων.

Σύμφωνα μὲ τὸ ψήφισμα τῆς 20ῆς Δεκεμβρίου 1926, τὸ Ἐνωτὰτο Στρατιωτικὸ Συμβούλιον μὲ πρόεδρον τὸν στρατηγὸν Χαραλάμπη καὶ μέλη τοὺς διοικητὲς τῶν πέντε Σωμάτων Στρατοῦ καὶ 5 ἀποστράτους στρατηγούς, ἀνέλαβε νὰ ἐξετάσῃ τὸ θέμα τῆς ἐπανακρίσεως τῶν ἀποτάκτων. Στὶς 18 Μαρτίου 1927 τὸ Συμβούλιον ἀνακοίνωσε τὴν ἀπόφασίν του 1) νὰ ἐπιστρέψουν 325 ἀξιοματικοὶ στὴν ἐνεργὸν ὑπηρεσίαν καὶ 2) νὰ συνταξιοδοτηθοῦν ὅσοι ἀπὸ τοὺς ἀποτάκτους καὶ ἀποστράτους δὲν εἶχαν συμπληρώσει συντάξιμα χρόνια ὑπηρεσίας ὅταν ἔφυγαν ἀπὸ τὸν στρατό. Ἡ ἀπόφασις τοῦ Συμβουλίου δὲν ἱκανοποίησε ὅμως τὰ μέλη τοῦ Λαικοῦ Κόμματος ποὺ κατῴρθωσαν ὕστερα ἀπὸ ἐντονες πιέσεις καὶ διαπραγματεύσεις μὲ τοὺς Φιλελευθέρους νὰ προστεθοῦν ἄλλοι 16 ἀξιοματικοὶ στὸν πίνακα τῶν 325¹².

Ὁ στρατηγὸς Ἀλέξανδρος Ὀθωναῖος, πρόεδρος τοῦ στρατοδικείου ποὺ εἶχε καταδικάσει τοὺς ἔξι τὸ 1922, ἡγέτης τοῦ ἀντιμοναρχικοῦ «Στρατιωτικοῦ Συνδέσμου» *, καὶ ὁ σημαντικώτερος παράγων τοῦ Βενιζελισμοῦ στὸ στράτευμα, ἦταν ἕνας ἀπὸ τοὺς κύριους στόχους τῶν ἀντιβενιζελικῶν τῆς Οἰκουμενικῆς. Ἡ ἀποστράτευσίς του ἐγίνε ἕνας ἀκόμη ὄρος τῶν Λαϊκῶν γιὰ νὰ ἐδραιωθῆ ἡ συνεργασία τῶν δύο στρατοπέδων. Ἐπειδὴ ὁ ἴδιος ἀρνήθηκε νὰ παραιτηθῆ, ἡ διοίκησίς του τοῦ Γ' Σώματος Στρατοῦ

11. Αὐτόθι, σ. 141.

12. Γ. Δαφνῆς, Ἡ Ἑλλάς μεταξὺ τῶν δύο πολέμων, τόμος Α', Ἀθήναι 1955, σ. 355.

* «Στρατιωτικὸς Σύνδεσμος»: στρατιωτικὴ ὀργάνωσις ποὺ δροῦσε ἀπὸ τὸ 1923 μὲ σκοπὸ τὴν κατάργησιν τῆς μοναρχίας. Δὲν πρέπει νὰ συγχέται μὲ τὸν «Στρατιωτικὸν Σύνδεσμον» τοῦ 1909.

δόθηκε στον υποστράτηγο Θεόδωρο Μανέτα και ο Όθωναίος τέθηκε σε ατεπάγγελτο άποστρατεία ¹³.

Η απόφαση τής επαναφοράς των άποτάκτων κινητοποίησε ένα σημαντικό αριθμό «έν ενεργεία» αξιωματικών που θεωρούσαν την επιστροφή των αντιβενιζελικών σαν αρχή νέων ανταγωνισμών στον στρατό. Βενιζελικοί και ούδέτεροι αξιωματικοί συμφωνούσαν ότι ή επαναφορά θα επιβράδυνε τις προαγωγές και θα διόγκωνε τους υπεραρίθμους στην Έπετηρίδα. Έτσι ο Όθωναίος που διέδιδε την πρόθεσή του να αντισταθί στην απόφαση τής Κυβερνήσεως έγινε πόλος έλξεως όλων των δυσανεστημένων του στρατού. Ο διοικητής του Α΄ Σώματος Στρατού, Κωνσταντίνος Μανέτας, που είχε τιμωρηθί επειδή διέσπειρε φήμες ότι κινδύνευε ή Δημοκρατία, δήλωσε πρώτος συμπαράσταση στον Όθωναίω ¹⁴.

Η νέα άπειλή από τον στρατό ένωσε και πάλι τους πολιτικούς τής Οικουμενικής σε κοινές προσπάθειες αντιμετώπισεως του κινδύνου. Όταν όμως τον Μάιο του 1927 οί ύπουργοί, Συγκοινωνίας Ι. Μεταξάς και Γεωργίας Άλεξ. Παπαναστασίου δέχθηκαν να συζητήσουν με τους άρχηγούς τής αντικυβερνητικής συνωμοσίας, στρατηγούς Όθωναίω, Κ. Μανέτα και Παπαθανασίου, ή Κυβέρνηση πρόδιε την άδυναμία της να έλέγξει την κατάσταση ¹⁵.

Ο Γεώργιος Κονδύλης και ο Νικόλαος Πλαστήρας ήσαν τὸ 1927 άπόστρατοι, με άμείωτη όμως έπιρροή μέσα στο στρατεύμα. Διατηρούσαν και οί δύο μιá σημαντική πελατεία «έν ενεργεία» δημοκρατικών αξιωματικών και παρακολουθούσαν άγρυπνα τις έσωτερικές εξελίξεις του στρατού. Ένεργοΰσαν συχνά σαν μεσολαβητές μεταξύ στρατού και πολιτικής, ώστε είχαν δημιουργήσει στενές σχέσεις τόσο με αξιωματικούς, όσο και με πολιτικούς και τά ενδιαφέροντά τους συνδέονταν άμεσα με τά ενδιαφέροντα και των δύο.

Στις 20 Άπριλίου 1927 ο Έλευθέριος Βενιζέλος ξαναγύριζε στην Έλλάδα ύστερα από άπουσία τριών έτών. Έπί δικτατορίας Παγκάλου είχε περιορισθί σε ένα ρόλο παρατηρητή—ίσως γιατί οί επαφές του στον Παγκαλικό στρατό είχαν μειωθί. Μετά τὸ 1926 έντεινεί την άλληλογραφική του δραστηριότητα και ή έπιρροή του στην πολιτική ζωή καθώς και στις κινήσεις των αξιωματικών ανανεώνεται.

Ο Κονδύλης που είχε ανατρέψει τον Πάγκαλο και είχε προετοιμάσει τὸ έδαφος για τις εκλογές του 1926 χωρίς ο ίδιος να έπωφεληθί από

13. Γ. Δαφνής, έ. ά., σ. 354.

14. FO 371/12170/1357/786/19 from P. Loraine, Desp. No. 30, 25 January 1927 (Public Records Office : Βρεταννικά κρατικά άρχεία), FO 371/12170/1363/786/19 from P. Loraine, Desp. No. 40.

15. Γ. Βούρος, Παναγής Τσαλδάρης, Άθήναι 1955, σ. 109.

αὐτές, αἰσθάνθηκε ὅτι οἱ Φιλελεύθεροι ὑποχωρώντας στὶς ἀπαιτήσεις τοῦ Λαϊκοῦ Κόμματος πρόδιδαν τὴν ἐμπιστοσύνη πού τοὺς εἶχε δείξει, ὅταν τοὺς παρέδωσε τὴν ἐξουσία. Σὲ γράμμα του πρὸς τὸν Βενιζέλο ἐξέφραζε τὴν ἀπογοήτευσή του ἀπὸ τοὺς Καφαντάρη* καὶ Μιχαλακόπουλο* πού εἶχαν ὑποσχεθῆ ὅτι δὲν θὰ ἀνέχονταν τὴν ἐπιστροφή τῶν βασιλοφρόνων στὸ στράτευμα. Πίστευε ἀκόμα ὅτι ἡ συμφιλίωση Βενιζελικῶν καὶ ἀντιβενιζελικῶν, χάριν τῆς ὁποίας ἔγιναν οἱ ὑποχωρήσεις στὸ θέμα τῶν ἀποτάκτων, δὲν ἦταν παρὰ μιὰ εὐκαιρία τῶν βασιλοφρόνων νὰ διαβρώσουν τὸ στρατό. Συγχρόνως προσπαθοῦσε νὰ καταλάβῃ ποιὲς ἦταν καὶ οἱ ἀποψεις τοῦ ἴδιου τοῦ Βενιζέλου γιὰ τὸ ἐπίμαχο θέμα. Ἡ ἀπάντηση τοῦ τελευταίου δὲν ἄφηνε περιθώρια γιὰ παρερμηνεῖς :

«Τὴν Οἰκουμενική, ὅπως γνωρίζετε, ἐζήτησε αὐτὸ τὸ λαϊκὸν ἔνστικτο πρὶν ἀκόμη γνωσθῆ ἡ περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς συγκροτήσεως αὐτῆς γνώμη μου. Τὰ κακὰ τῶν οἰκουμενικῶν κυβερνήσεων ἐγνώριζα βεβαίως ἀπὸ πρὶν καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἐμφάνισι αὐτῶν καὶ ὑπὸ τὴν σημερινήν οὔτε μὲ ἐξέπληξεν, οὔτε μὲ ἀπεγοήτευσεν. Γνωρίζω ὅμως ἐπίσης ὅτι ὑπάρχουν περιστάσεις κατὰ τὰς ὁποίας τὸ ἔργον τῆς κοινῆς σωτηρίας δὲν δύνатаι ν' ἀναληφθῆ ἀπὸ κομματικὰς κυβερνήσεις καὶ δὴ ἀσθενεῖς, ἀλλ' ἐπιβάλλεται ἡ ἐκεχειρία ὅπως διὰ κοινῆς προσπαθείας ἐπιδιωχθῆ ἡ σωτηρία. Εἰς μίαν τοιαύτην περιπτώσιν εὐρέθη ἡ Ἑλλάς μετὰ τὴν θεομηνίαν τῆς Παγκαλικῆς δικτατορίας. Ἡ ἐξωτερικὴ ἀνυποληψία, ἡ ὁποία ἀποτελέσμα εἶχεν ὅτι ἡ Ἑλλάς ἠγνοῆτο ἐντελῶς εἰς τοὺς πέριξ αὐτῆς συναπτομένους συνδυασμούς διὰ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς αὔριον, καὶ τὸ τραγικὸν οικονομικὸν ἀδιέξοδον, θὰ συνομολογήσετε ἐλπίζω ὅτι εἶχε περιοράγει τὴν Ἑλλάδα εἰς θέσιν ἀσυγκρίτως κοισιμωτέραν, παρ' ἐκείνην εἰς ἣν εὐρέθη ἡ Γαλλία ὅταν ἐθεώρησαν ἐπιβεβλημένην τὴν ἀνάγκην τῆς προσφυγῆς εἰς τὴν ὑπὸ τὸν Πουανκαρὲ οἰκουμενικὴν κυβέρνησιν.

Θλίβομαι βεβαίως ὅτι οὐδεὶς τῶν σκοπῶν, δι' οὓς ἐπεδιώχθη ἡ συγκρότησις τῆς οἰκουμενικῆς κυβερνήσεως — ρύθμισις τοῦ στρατιωτικοῦ ζητήματος, ψήφισις τοῦ Συντάγματος, οικονομικὴ ἐξυγίανσις — ἐπραγματοποιήθη ἀκόμη. Ἄλλὰ πιστεύω ἢ τουλάχιστον ζωηρῶς ἐλπίζω ὅτι εἴμεθα ἐγγὺς τῆς πραγματοποιήσεώς των.

Ἡ ἀπόφασις τῆς ἐπιτροπῆς τῶν στρατηγῶν, δι' ἧς ἐπιδιώκεται ἡ λύσις τοῦ στρατιωτικοῦ ζητήματος εἶναι νομίζω δικαία καὶ ἀκίνδυνος διὰ τὸν στρατὸν τῆς δημοκρατικῆς Ἑλλάδος... Ἐὰν ἐπιτευχθῆ ἡ ἐκ μέρους τουλάχιστον τῶν ἀρχηγῶν τῶν ἐν τῇ κυβερνήσει Βασιλικῶν Κομμάτων, ἀναγνώρισις ὅτι τὸ στρατιωτικὸν ζήτημα θεωρεῖται ὀριστικῶς ρυθμισθέν. Ἄνευ

* Ὑπουργὸς Οἰκονομικῶν τῆς Οἰκουμενικῆς.

* Ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν τῆς Οἰκουμενικῆς.

τοιαύτης αναγνωρίσεως υποθέτω ότι οι δημοκρατικοί άρχηγοί δεν θα δεχθοῦν νά εκτελέσουν τās άποφάσεις τῆς έπιτροπῆς»¹⁶.

Στις 15 Μαΐου 1927, ό Βενιζέλος πληροφοροῦσε και τόν 'Οθωναίο, ότι ενέκρινε τις προτάσεις τῆς έπιτροπῆς τῶν στρατηγῶν πού είχε άποφανθῆ για τὸ θέμα τῆς έπαναφορᾶς. Μιά έπίσκεψη όμως τοῦ τελευταίου στην Κρήτη στις 24 τοῦ μηνός, είχε σαν άποτέλεσμα νά αλλάξει γνώμη ό άρχηγός τῶν Φιλελευθέρων. Δυὸ μέρες άργότερα ό Βενιζέλος έγραφε στους Καφαντάρη και Μαζαράκη ζητώντας νά μὴν εκδοθοῦν οί κατάλογοι τῶν έπαναφερθέντων. Σάν βασικό λόγο για τὴν μεταστροφή του, πρόβαλε τις πληροφορίες πού είχε (προφανῶς από τόν 'Οθωναίο και τόν Κονδύλη) ότι ό στρατός ήταν άποφασισμένος νά αντισταθῆ στην έπαναφορὰ τῶν άποτάκτων. Έγραφε ακόμα ότι ήταν προτιμότερο νά πέση ή «Οίκουμενική» παρά νά έπαναληφθοῦν οί στρατιωτικές άνωμαλίες τοῦ παρελθόντος¹⁷. Η υποχώρηση όμως, στις άπαιτήσεις τῶν στασιαστῶν πού πρότεινε ό Βενιζέλος κάθε άλλο παρά έγγυήση άποτελοῦσε για άποτροπή μελλοντικῶν στρατιωτικῶν έπεμβάσεων.

Στις 26 Μαΐου 1927, έγραφε και στὸν Πλαστήρα :

«'Από τόν στρατηγὸ 'Οθωναίο έμαθα πράγματα εξαιρετικῶς άνησυχαστικά. 'Ότι δηλ. ό στρατός αποκρούων εντόνως τὴν έπαναφορὰ τῶν άποτάκτων, εἶναι άποφασισμένος νά μὴν ανεχθῆ αὐτήν. Εἰς τὴν εντιμότητα και τὴν φιλαλήθειαν τοῦ στρατηγοῦ 'Οθωναίου έχω μεγάλην έμπιστοσύνην. Εἰμποροῦσα μόνον νά υποθέσω ότι πλανᾶται θεωρῶν τὴν κατάστασιν σοβαροτέραν από ότι εἶναι. 'Αλλά με βεβαιώνει ότι τās αὐτās με αὐτὸν γνώμας είχε και ό Παπαθανασίου και ό (Κ.) Μανέτας και οί λοιποὶ εν ενεργεία,.. άνώτεροι αξιωματικοί. Μοῦ προσέθεσεν ότι και σεῖς ακόμη θεωρεῖτε ότι άρμονική συνεργασία μεταξὺ τῶν έπαναφερομένων και τῶν ἤδη εν ενεργεία αξιωματικῶν δὲν εἶναι δυνατή... δὲν ἤξεύρω αν τοῦτο πράγματι αντιπροσωπεύει τὴν γνώμη ὄλων»¹⁸.

Στὴ διερευνητικὴ αὐτὴ έπιστολὴ ό Πλαστήρας έδωσε άπροσδόκητη άπάντηση συνιστώντας στὸν Βενιζέλο νά μὴν λάβη σοβαρὰ ὑπ' ὄψη τοὺς φόβους τοῦ 'Οθωναίου*. 'Ο Πλαστήρας δὲν περιορίστηκε σὲ άπλό συμβουλευτικό ρόλο, αλλά έγγυήθηκε ότι μπορούσε και νά διαλύση οποιαδήποτε κίνημα πού θα στρεφόταν εναντίον τῆς κυβερνήσεως.

16. 'Ελ. Βενιζέλος πρὸς Γ. Κονδύλη, Χαλέπα 7 Μαΐου 1927 : 'Αρχεῖο Γεωργίου Κονδύλη. (Βρίσκεται στην κατοχὴ τοῦ κ. Φώτη Κατσιάμπα).

17. Γ. Β ο ὕ ρ ο ς, έ. ά., σ. 110.

18. 'Αρχεῖο Νικολάου Πλαστήρα. (Φυλάσσεται στὸ Μουσείο Μπενάκη).

* 'Ο 'Οθωναίος εκφράζοντας «φόβους» διατύπωνε άπειλές, άφοῦ κύριος ὄργανότης τῆς κινήσεως κατὰ τῆς έπαναφορᾶς ήταν ό ἴδιος.

Στις 30 Μαΐου 1927 ὁ Βενιζέλος ἄλλαξε γιὰ τρίτη φορά μέσα σὲ ἓνα μῆνα γνώμη, ἐπιτρέποντας στὸν Πλαστήρα νὰ καταστείλῃ τὸ ἐκκολαπτόμενο κίνημα.

«*Εἶμαι εὐτυχῆς διὰ τὰς πληροφορίας ποὺ μεταδίδει ἡ ἐπιστολή σας καὶ εὐχομαι, ὅπως, διὰ τῆς ἐνεργείας καὶ ὑμῶν, ἀποτραπῆ ὁ στρατὸς ἀπὸ νέαν ἐπέμβασιν εἰς τὰ ἔργα τῆς ἐκτελεστικῆς καὶ τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, ἐπέμβασιν, ἢ ὅποια δὲν ἠμπορεῖ παρὰ νὰ προκαλέσῃ τρομερὰς ζημίας*»¹⁹.

Ἄφου ἔλαβε καὶ τὴν ἔγκριση τοῦ Βενιζέλου, ὁ Πλαστήρας κάλεσε τοὺς ἔμπιστους πρὸς αὐτὸν δημοκρατικοὺς ἀξιωματικοὺς καὶ τοὺς ἀπέσπασε ὑπόσχεση ἀποχῆς ἀπὸ τὸ κίνημα τοῦ Ὁθωναίου. Ἐλαβε ἐπίσης μέρος σὲ ἔκτακτη σύσκεψη στὸ Ἐπιτελεῖο Στρατιωτικῶν, ὅπου ἀνεκοίνωσε ὅτι θὰ ὑπερασπιζόταν τὴν κυβέρνηση ἀπὸ κάθε ἐπιβουλή. Ἔτσι δύο ἐξωκυβερνητικοὶ καὶ ἐξωστρατιωτικοὶ παράγοντες ἀποφάσιζαν γιὰ τὴν τύχη τῆς κυβερνήσεως καὶ τοῦ στρατοῦ, ἐνῶ ἡ ἐπίσημη κυβέρνηση παρακολουθοῦσε τὰ τεκταινόμενα μουνδιασμένα καὶ ὁ ὑπουργὸς Ἐσωτερικῶν Παναγῆς Τσαλδάρης διαβεβαίωνε, χωρὶς νὰ γίνεταί πιστευτός, τὸν πρωθυπουργὸ Ἀλέξ. Ζαῖμη, ὅτι ἡ Οἰκουμένη διατηροῦσε τὸν ἔλεγχο τῆς καταστάσεως²⁰.

Οἱ ἐνέργειες τοῦ Πλαστήρα ἀποθάρρυναν τοὺς ἐπίδοξους κινήματιες καὶ ὁ Ὁθωναῖος ποὺ ἀντιμετώπιζε πιά τὴν ἀντίθεση μιᾶς μερίδας Πλαστηρικῶν δημοκρατικῶν τοῦ στρατοῦ, ἀναγκάσθηκε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὰ σχέδιά του. Ἡ φήμη ὅτι ὁ Βενιζέλος ἐξαγόρασε τὴν ὑπαναχώρησή του μὲ μιὰ ὑπόσχεση μελλοντικῆς ἐπαναφορᾶς στὸ στρατὸ ἐπαληθεύτηκε ἀργότερα ἀπὸ τὰ γεγονότα.

Ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας Ναύαρχος Κουντουριώτης, ποὺ εἶχε ἀρχικὰ πεισθῆ ὅτι ἔπρεπε νὰ ἀναβληθῆ ἡ δημοσίευση τῶν πινάκων, μεταφέρθηκε ἐσπευσμένα ἀπὸ τὴν Ὑδρα γιὰ νὰ ὑπογράψῃ τὰ διατάγματα τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ἐπαναφορὰ τῶν ἀποτάκτων. Συγχρόνως ἡ κυβέρνηση αἰσθάνθηκε ἀρκετὰ ἰσχυρὴ γιὰ νὰ προβῆ σὲ τιμωρίες συνομητῶν. Ὁ Κ. Μανέτας, ὁ φρούραρχος Ἀθηνῶν συνταγματάρχης Πρωτοσύγγελος καὶ ὁ διοικητὴς τοῦ 2ου Πεζικοῦ Συντάγματος συνταγματάρχης Λ. Σπαῆς, ἀντικαταστάθηκαν καὶ τιμωρήθηκαν. Οἱ διοικητὲς τῶν ἄλλων συνταγμάτων τῆς πρωτεύουσας ἀντισυνταγματάρχης Κ. Βεντήρης τοῦ 1ου Πεζικοῦ, Σπηλιωτόπουλος τοῦ 34ου Πεζικοῦ, Ἀβραμίδης τοῦ Συντάγματος Πυροβολικοῦ, παρουσιάστηκαν στὸν Ἐπιτελεῖο Στρατιωτικῶν καὶ δήλωσαν ὑποταγὴ στὶς ἀποφάσεις τῆς κυβερνήσεως. Ἀκολούθησαν δηλώσεις πί-

19. Γ. Βοῦρος, σ. 111.

20. Γ. Βοῦρος, σ. 113, FO 371/12170/5309 P. Loraine to FO Desp. No 212. 2 June 1927.

στεως πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο Στρατιωτικῶν ἀπὸ διοικήσεις Μεραρχιῶν καὶ Σωμάτων Στρατοῦ²¹.

Στις 2 Ἰουνίου δημοσιεύθηκαν στὴν «Ἐφημερίδα Κυβερνήσεως» τὰ διατάγματα «περὶ κυρώσεως τῶν πινάκων ἐπαναφορᾶς τῶν ἀποτάκτων ἀξιωματικῶν» καὶ ὁ Βενιζέλος τηλεγραφοῦσε τὴν ἴδια μέρα στὸν Πλαστήρα :

«ἐγὼ λυποῦμαι ζωηρῶς διότι ἐπηρεάσθην ἀπὸ τὰς πληροφορίες τοῦ στρατηγοῦ Ὁθωναίου καὶ πίστευσα ὅτι ἐδρυσκόμεθα πάλιν ἐνώπιον κινήματος»²².

Εἶναι δύσκολο νὰ ἐξηγηθοῦν τὰ κίνητρα ποὺ ὤθησαν τὸν Πλαστήρα σὲ μιὰ στάση ἀντίθετη μὲ τὰ συμφέροντα τῶν φίλων του στρατιωτικῶν. Ἀναγκάζοντας τὸν Ὁθωναῖο νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ κίνημά του διευκόλυνε τὴν ἐπαναφορὰ μιᾶς ομάδας ἀξιωματικῶν ποὺ θὰ ἀποτελοῦσαν μελλοντικά πυρρήνα φιλομοναρχισμοῦ καὶ ἀντιβενιζελισμοῦ μέσα στὸ στράτευμα. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐχθρότητα τοῦ Ὁθωναίου, μιὰ ἐχθρότητα μὲ συνέπειες γιὰ τὸ Βενιζελικό — δημοκρατικό στρατόπεδο²³, ὁ Πλαστήρας προκάλεσε καὶ τὶς διαμαρτυρίες πολλῶν φίλων του, ὅπως τοῦ συνταγματάρχη Τερτίκα ποὺ τοῦ ἔγραφε στὶς 31 Μαΐου νὰ ἀναλάβῃ αὐτὸς ὁ ἴδιος τὴν ἀρχηγία τοῦ κινήματος ἢ νὰ μὴν ἀναμιχθῇ καθόλου²⁴.

Μιὰ μερική ἐξήγηση γιὰ τὴν συμπεριφορὰ τοῦ Πλαστήρα παρέχει τὸ γεγονός ὅτι κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ 1927 κυκλοφοροῦσαν ἀλληλοσυγκρουόμενες φήμες γιὰ τὶς ἐπιδιώξεις τοῦ ἐγκάθερκετου Θ. Πάγκαλου καὶ τῶν ὁπαδῶν του. Ἡ ταυτόχρονη σύλληψη Παγκαλικῶν ἐπέτεινε τὴν ἀβεβαιότητα αὐτή. Ἔτσι ὁ μὲν ταγματάρχης Χ. Παπαθανασόπουλος ἔγραφε στὸν Πλαστήρα ὅτι Παγκαλικοὶ ἀξιωματικοὶ προσπαθοῦσαν νὰ ξεσηκώσουν τοὺς δημοκρατικούς ἐναντίον τῆς ἐπαναφορᾶς τῶν ἀποτάκτων²⁵, ἐνῶ ἄλλοι ὅπως οἱ Σπαῆς, Διάμεσης καὶ Νταῆς, ποὺ εἶχαν διωχθῆ ἀπὸ τὸν πρῶην δικτάτορα, ὑποστήριζαν ὅτι ὁ Πάγκαλος συνομωτοῦσε νὰ ἐπαναφέρῃ τοὺς ἀποτάκτους. Μέσα σ' αὐτὸ τὸ κλίμα καὶ ὁ Ὁθωναῖος καὶ ὁ Πλαστήρας μποροῦσαν νὰ ἰσχυρίζονται ὅτι ἐπιχειροῦσαν νὰ προλάβουν τὸ κίνημα τοῦ Παγκάλου : ὁ πρῶτος γιὰ νὰ σώσῃ τὴν κυβέρνησι καὶ ὁ δεύτερος τὸν στρατό²⁶.

21. Λ. Σπ α ῆ ς, Πενήντα Χρόνια Στρατιώτης, Ἀθήναι 1970, σ. 186. F.O. 371/12168/460 P. Loraine to F.O. Desp. No. 447, 31 December 1927.

22. Ἀρχεῖο Νικολάου Πλαστήρα.

23. Αὐτόθι.

24. Χ. Παπαθανασόπουλος πρὸς Ν. Πλαστήρα, 22 Ἰουνίου, 7 Ἰουλίου 1927 : Ἀρχεῖο Ν. Πλαστήρα.

25. Αὐτόθι.

26. Ἀρχεῖο Θεόδωρου Παγκάλου, τόμος Β' (1925 - 1952), Ἀθήναι 1974, σσ. 220 - 253. F.O. 371/12170/2664 P. Loraine to F.O. Desp. No. 111, 11 March 1927, F.O. 371/12170/3876 P. Loraine to F.O. Desp. No. 164, 20 April 1927.

Μιά ἐπιστολὴ τοῦ Γεωργίου Παπανδρέου — στενοῦ συνεργάτη τοῦ Πλαστήρα — μὲ ἡμερομηνία 16 Ἰουνίου 1927, προσθέτει μιὰ ἀγνωστὴ ὀπτικὴ γωνία στὴν ἐξέταση τῶν κινήτρων τοῦ στρατηγοῦ ποὺ στράφηκε ἐναντίον τῶν ὁμοϊδεατῶν του. Ὁ Παπανδρέου ἔγραφε ὅτι ὁ Ὑπουργὸς Οἰκονομικῶν Καφαντάρης τοῦ ἐμπιστεύτηκε ὅτι ἡ Οἰκουμενικὴ θὰ διαλυόταν ὡς τὸ φθινόπωρο καὶ ὅτι μετὰ τὴν πτώση τῆς θὰ ὑποστήριζε κυβέρνησις ὑπὸ τὸν Πλαστήρα. Ὁ Παπανδρέου προέτρεπε τὸν Πλαστήρα νὰ ξεκουραστῇ τὸ καλοκαίρι γιὰ νὰ εἶναι ἕτοιμος νὰ ἀναλάβῃ τὴν εὐθύνῃ τῆς κυβερνήσεως²⁷,

Εἶναι δύσκολο νὰ ὑποθέσωμε ὅτι ὁ Πλαστήρας εἶχε ὀδηγηθῆ στὴν ἀπόφασί του νὰ συνδράμῃ τὴν Οἰκουμενικὴ ἀποκλειστικὰ ἀπὸ προηγούμενη ὑπόσχεσις τοῦ Καφαντάρη πὼς θὰ τὸν βοηθοῦσε νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἀρχηγία τῆς κυβερνήσεως. Αὐτὸ ποὺ μποροῦμε νὰ συμπεράνωμε εἶναι ὅτι ὁ Πλαστήρας, ὅπως καὶ ὁ Κονδύλης, ἀπέβλεπε τὴν ἐποχὴ ἐκείνη σὲ ἕναν ἐνεργητικότερο ρόλο στὴν κοινοβουλευτικὴ ζωὴ τοῦ τόπου.

Ἡ διαμάχη ποὺ προκάλεσαν οἱ ἀλλαγές στὴν Ἐπετηρίδα τοῦ 1927 καὶ ἡ τελικὴ ἐκβασίς τῆς διαμάχης αὐτῆς ἐπιτρέπει γενικώτερες παρατηρήσεις γιὰ τὶς πηγές τῆς ἐξουσίας στὴν Ἑλλάδα μετὰ τὸ 1922. Ἡ ἐξουσία τῶν κυβερνήσεων δὲν ἀπέρρεε ἀπὸ τὸν σεβασμὸ ἢ τὸ δέος ποὺ ἐμπνέει τὸ ἀπρόσωπο κράτος στοὺς πολίτες, ἀλλὰ ὀφειλόταν μᾶλλον στὴν συνδρομὴ ἰσχυρῶν προσώπων * ποὺ εἶτε συνέβαινε νὰ κατέχουν κυβερνητικὰς θέσεις, εἶτε νὰ συνεργάζονται καὶ νὰ ἐνισχύουν μὲ τὸ κῦρος τους τὴν κυβέρνησις. Τὸ πλέγμα τῶν σχέσεων φιλίας ἢ προστασίας ποὺ διέθεταν οἱ ἰσχυροὶ τοῦ στρατοῦ ἢ τῆς πολιτικῆς παρέμενε μιὰ ἀναμφισβήτητὴ πηγὴ ἀνεπίσημης ἐξουσίας.

27. Ἀρχεῖο Νικολάου Πλαστήρα.

* Γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὴν ἐχθρότητα ἑνὸς τέτοιου ἰσχυροῦ παράγοντα, τοῦ Ὁθωναίου, ἡ Οἰκουμενικὴ χρειάστηκε νὰ δεχθῇ τὴν συνδρομὴ δύο ἄλλων ἰσχυρῶν παραγόντων, τοῦ Βενιζέλου καὶ τοῦ Πλαστήρα.